

Р.Б. Сумцова; Державна служба статистики України. – Запоріжжя: ГУ статистики у Запорізькій області, 2012. – 43 с.

Аннотація. По сельским домохозяйствам анализируются объемы и структура землевладения и землепользования и их зависимость от обеспеченности ресурсами.

Ключевые слова: сельские домохозяйства, землевладения, землепользования, аренда.

Summary. In rural households analyzed the area and structure of land ownership and land tenure and their dependence on the availability of resources.

Key words: rural households, land ownership, land use, tenantry.

УДК 338.439.5

Руцак В.М.,
науковий співробітник,
Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту сільського господарства Західного Полісся НААН України,

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФЕРМЕРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація. В статті проаналізовано тенденції та здійснено оцінку процесу становлення фермерських господарств у Волинській області. Виявлено проблеми та регіональні особливості формування фермерського землеволодіння й землекористування, визначено перспективи їх розвитку.

Ключові слова: фермерське господарство, фермерське землекористування, земельна ділянка, інтенсивність землекористування, структура земельних угідь.

Постановка проблеми. Трансформаційні перетворення національної аграрної економіки спричинили суттєві зміни в сфері майнових та земельних відносин, з'явилися якісно нові організаційно-правові форми господарювання, серед яких особливого значення набуває функціонування фермерських господарств. На нинішньому етапі розвитку фермерських господарств доцільним вбачається їх організаційно-економічне зміцнення шляхом підвищення кваліфікаційного рівня фермерів, налагодження сталих партнерських зв'язків, розвитку обслуговуючої кооперації, оптимізації площ землекористування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку методологічних і практичних засад трансформації сільського господарства та

обґрунтування напрямів аграрної політики зробили вчені В. Андрійчук, О. Бородіна, М. Зубець, П. Гайдуцький, Ю. Лупенко, О. Онищенко, П. Саблук, О. Скидан, В. Юрчишин, Т. Яворська та ін. Розробці теоретичних і прикладних положень становлення та функціонування фермерських господарств в Україні присвятили свої дослідження відомі вітчизняні вчені-економісти П. Березівський, В. Горьовий, В. Зіновчук, О. Кристальний, В. Липчук, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Л. Молдаван, Г. Черевко, О. Шестопаль та ін. Однак комплексний підхід до вирішення проблем ефективного функціонування фермерських господарств та удосконалення фермерського землекористування і землеволодіння в сучасних умовах ще недостатньо опрацьований.

Зінчук Т.О. зазначає, що в аграрному секторі економіки України нині склалися дві моделі розвитку: перша з них – колективна (корпоративна), представлена існуючими видами товариств і кооперативами, а друга – індивідуальна або сімейна, до якої слід віднести фермерські, приватні підприємства, а також особисті селянські господарства [4, с. 247]. З огляду на зазначене, можна погодитись з висновками Гайдуцького П.І., Саблука П.Т., Лупенка Ю.О. та ін., які вважають, що фермерські господарства більш досконала, ніж особисті селянські господарства, форма сільського підприємництва. Їх перевага полягає у більших розмірах, вищому рівні інтенсифікації і відповідно конкурентоспроможності [1, с. 182.]. Аналогічної думки притримується і Мордвінова І.О., яка відмічає, що переваги фермерського господарства полягають у високій матеріальній заінтересованості його працівників у кінцевих результатах роботи, поліпшенні якості продукції, порівняно простій організації виробництва, невеликих витратах праці й засобів виробництва [6]. Досліджуючи проблеми інтеграції сільського господарства України в єдиний європейський агропромисловий комплекс, вчені ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» справедливо зазначають, що стратегічним напрямом розвитку фермерських господарств в Україні має стати посилення їх ролі в аграрному секторі та підвищення ефективності функціонування [2, с. 174-175]. Отже, нині в Україні сформовано фермерський

уклад сільськогосподарського виробництва, який постійно збільшує і нарощує виробництво продукції. Проте його подальший успішний розвиток пов'язаний з розширенням землекористування до оптимальних розмірів з обов'язковим врахування регіональних особливостей.

Ціль роботи. Актуальність і необхідність розробки теоретичних і практичних положень щодо удосконалення фермерського землекористування і землеволодіння з врахуванням соціально-економічних механізмів ефективної реалізації прав власності на землі сільськогосподарського призначення в конкретних природно-економічних умовах обумовили проведення даного наукового дослідження. *Метою статті* є дослідження тенденцій та виявлення проблем формування фермерського землеволодіння і землекористування у Волинській області.

Виклад основного матеріалу. Створення фермерських господарств на Волині починалось на землях, виділених у запас у розмірі 7-10 % із земель колгоспів і радгоспів ще у 1991 році. Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» (1993 р.) та Земельний кодекс України (1992 р.) дозволяли передавати фермерам у приватну власність, або надавати у користування земельні ділянки, розмір яких не перевищує 50 га ріллі і 100 га усіх земель, а у трудонедостатніх населених пунктах – до 100 га ріллі. У 1995 р. в області нараховувалось 326 селянських (фермерських) господарств.

У подальшому кількість фермерських господарств і розмір їх землекористування залежав від процесів реформування діючих КСП. Після прийняття Указу Президента України від 3 грудня 1999 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки», який забезпечив всім бажаючим членам колективних сільськогосподарських підприємств право вільного виходу з них, з отриманням Державного акту про власність на земельний пай, зростання відбувалось значними темпами (табл. 1).

Основні показники розвитку фермерських господарств Волинської області

Показник	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Кількість фермерських господарств, зареєстрованих в Єдиному державному реєстрі, од.	528	754	899	897	902
у тому числі за виключенням господарств, які знаходяться у стадії ліквідації або не розпочали свою діяльність протягом останніх трьох років	528	754	702	706	719
з них діючих	-	538	593	598	587
Загальна площа землі для ведення господарства, га	12744	28813	42175	39473	40100
у тому числі взята в оренду	-	20042	34022	31036	32186
з них земельних паїв	-	11679	20179	18992	19867
Питома вага орендованих земель у загальній площі, %	-	69,6	80,7	78,6	80,3
Площа сільськогосподарських угідь в користуванні, га	11325	28404	40972	38283	39731
у тому числі ріллі	10248	25383	37371	35035	37072
Припадає в середньому на одне господарство, га:					
сільськогосподарських угідь	21,4	37,7	58,4	54,2	55,3
у тому числі ріллі	19,4	33,7	53,2	49,6	51,6
Питома вага с.-г. угідь, наданих фермерським господарствам, у загальній площі сільгоспугідь області, %	1,1	2,7	3,9	3,6	3,8

Джерело: розраховано за даними [8, 9]

На кінець 2011 р. року в області зареєстровано 719 фермерських господарств. Найбільше їх у Горохівському (116, або 16,1 % їх загальної кількості), Ковельському (104, 14,5 %), Володимир–Волинському (87, 12,1 %) і Луцькому (74, 10,3 %) районах.

Темпи росту кількості фермерських господарств Волинської області і наданих їм площ сільськогосподарських угідь, % до попереднього року

Темпи росту	2000	2005	2009	2010	2011
Кількості фермерських господарств	105,4	107,7	97,8	100,6	101,8
Площі сільськогосподарських угідь	142,0	113,8	97,7	93,4	103,8
у тому числі ріллі	141,8	115,8	98,5	93,7	105,8

Джерело: розраховано за даними [8, 9]

Дані табл. 2 свідчать про те, що протягом трансформаційного періоду (2000-2010 рр.) темпи росту кількості фермерських господарств та їх землеволодінь значно коливались. В цілому землекористування фермерських господарств розширилось від 11325 га у 2000 р. до 39731 га у 2011 р., середні розміри землі – від 21,4 до 55,3 га, або у 2,6 рази. Площа сільгоспугідь у фермерів за 2011 р. збільшилась на 3,8 %, і становила 39,7 тис. га.

У 2003 р. була прийнята нова редакція Закону України «Про фермерське господарство», який визначив правові, економічні та соціальні засади створення та діяльності фермерських господарств як прогресивної форми підприємницької діяльності громадян у галузі сільського господарства України [7]. Згідно ст. 12 вище вказаного закону землі фермерського господарства можуть складатися із: а) земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі; б) земельних ділянок, що належать громадянам-членам фермерського господарства на праві приватної власності; в) земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди. Разом з тим, права володіння та користування земельними ділянками, які знаходяться у власності членів фермерського господарства, здійснює фермерське господарство.

Проведене групування фермерських господарств досліджуваного регіону свідчить про те, що за розмірами їх можна поділити на три групи (табл. 3):

- дрібноземельні формування площею до 10 га землі (189 господарств у 2011 р.), які характеризуються низькою технічною оснащеністю, працює в таких господарствах переважно 1-3 працівники;

- середньоземельні господарства, в яких розмір земельного наділу становить 11-50 га (267 підприємств). Це сімейні фермерські господарства, які мають власну техніку та здійснюють сезонний найм робочої сили;

Групування діючих фермерських господарств Волинської області за розміром земельних площ у 2011 р.

Групи господарств	Кількість господарств	Питома вага у загальній кількості господарств, %	Сільськогосподарські угіддя, га	Питома вага у загальній площі землі, %	Припадає в середньому на одне господарство, га
Всього	587	100,0	39004	100,0	66,4
з площею, га					
до 3	39	6,6	76	0,2	1,9
3,1 – 5	54	9,2	226	0,6	4,2
5,1 – 10	96	16,4	762	2,0	7,9
10,1 – 20	127	21,6	1868	4,8	14,7
20,1 – 50	140	23,9	4637	11,9	33,1
50,1 – 100	56	9,5	3972	10,2	70,9
100,1 – 500	61	10,4	14332	36,7	235,0
більше 500	14	2,4	13131	33,6	937,9

Джерело: розраховано за даними [8, 9]

- великоземельні господарства з площею понад 50 га (131 підприємство), які мають високий рівень забезпечення технікою, практикується постійне використання найманих працівників та оренди землі, в тому числі земельних часток (паїв) колишніх членів колективних (кооперативних, акціонерних) сільськогосподарських підприємств. Найбільші земельні площі (понад 3000 га) обробляють в області лише 3 фермерські господарства області – «Аміла» та «Перлина Турії» Турійського, «Надія» Локачинського районів.

Досвід країн Західної Європи свідчить, що ефективність виробництва вища там, де розміри землекористування перевищують 100 га, а у США – 400 га. При цьому досягається повна трудова зайнятість фермера і найвища ефективність використання капіталу. Від розміру господарства залежить ефективність використання техніки, транспорту та інших основних виробничих фондів, трудових ресурсів і виробництва в цілому [3]. За розрахунками науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки», раціональні розміри фермерських господарств становлять для овочівницьких, плодоягідних і виноградних господарств 25-50 га; для господарств інших напрямів спеціалізації – 300-400 га [1, с. 185]. Тобто більшість існуючих господарств

Волинської області потребують збільшення землекористування, насамперед за рахунок оренди земельних ділянок в інших категорій сільського населення.

Рівень розораності фермерських земель у Волинській області впродовж останніх десяти років є досить значним і коливається в межах 91-93 %: у 2011 р. цей показник склав 92,9 %. Решта сільськогосподарських угідь зайняті сіножатями – 3,3 %; пасовищами – 3,5 %; плодово-ягідними та іншими багаторічними насадженнями – 0,3 %. Крім того, на фермерських землях знаходяться господарські будівлі, двори, шляхи і прогони, ліси та інші лісовкриті площі, інші об'єкти.

В організації землекористування фермерських господарств значну роль відіграє набір сільськогосподарських культур, які вирощуються в невеликих за площею формуваннях. Під посівами сільськогосподарських культур у 2011 р. у досліджуваних підприємствах було зайнято 34,5 тис. га, що на 2,9 тис. га (на 9,3%) більше, ніж у попередньому році. В основному це високорентабельні зернові (озима пшениця, ячмінь, жито) – 63,4 % у структурі посівних площ в 2011 р; олійні та технічні культури (ріпак, соя, цукрові буряки) – 21,4 %; кормові культури – 11,4 %. Питома вага посівної площі картоплі та овочів складає лише 3,8 %.

Проведене дослідження свідчить про те, що на Волині спостерігається поступове зростання кількісних та якісних показників фермерських господарств. Фермери області у 2011 р. виростили 54,3 тис. т зерна, що на 26,3 % більше позаминулорічного, 96,1 тис. т цукрових буряків (в 1,6 раза більше), 9,5 тис. т картоплі (на 28,4 % більше), 13,1 тис. т овочевої продукції (в 1,6 раза більше). Їх частка у загальному виробництві становила 7,3 %; 15,1 %; 0,8 %; 4,7 % відповідно. Питома вага фермерських господарств зросла у виробництві цукрових буряків (на 2,4 в.п.) та овочів (на 1,4 в.п.). Проте існують певні об'єктивні і суб'єктивні перешкоди, які не дозволяють у повній мірі розкрити потенціал цього перспективного сектора сільськогосподарського виробництва: відсутність належного фінансування для здійснення розширеного відтворення; низька активізація участі фермерів Волинської області у роботі

сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; необґрунтовані розміри землеволодінь; недостатня взаємодія фермерів та інших приватних землевласників області; неналежне інформаційно-консультаційне забезпечення тощо.

Висновки. В умовах розвитку різних організаційно-правових форм господарювання, що ґрунтуються на принципах приватної власності та економічної самостійності, важливе місце належить фермерським господарствам. Проведення аграрної та земельної реформ в Україні фундаментально змінило основи функціонування фермерських господарств Волинської області та розміри їх землекористування й землеволодіння. Враховуючи зарубіжний досвід формування раціонального землекористування у фермерських господарствах, сучасні регіональні соціально-економічні та екологічні умови землекористування у Волинській області, необхідно більшу увагу приділяти реалізації політики державного землеустрою з питань реформування земельних відносин і формування землеволодінь та землекористувань нового типу.

Література

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.; [за ред. П.І. Гайдуцького]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005.– 424 с.
2. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: монографія / Авт. кол.: М. Бетлій та ін.; [за ред. О.М. Бородіної]. – Ужгород: ІВА. – 496 с.
3. Данкевич А.Є. Світовий досвід оренди земель / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2007.– № 3.– С. 138-144.
4. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки: монографія / Т.О. Зінчук. – Житомир: Вид-во «Держ. агрокол. ун-т», 2008.– 384 с.
5. Канінський П.К. Підвищення ефективності аграрного виробництва: монографія / П.К. Канінський, М.П. Канінський. – ННЦ ІАЕ, 2011. – 432 с.

6. Мордвінова І.О. Формування фермерського землекористування в Запорізькій області / І.О. Мордвінова // [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2012_3/files/EC312_44.pdf.

7. Про фермерське господарство: закон України від 19 червня 2003 року № 973-IV // [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

8. Статистичний щорічник Волинь – 2011 / за ред. В.Ю. Науменка. – Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області, 2012. – 570 с.

9. Фермери Волині: статистичний збірник / за ред. В.Ю. Науменка. – Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області, 2012. – 98 с.

Аннотація. В статті проаналізовано тенденції і произведена оцінка становлення фермерських господарств в Волинській області. Выявлено проблеми і регіональні особливості формування фермерського землевладення і землекористування, определены перспективи их развития

Ключевые слова: фермерское хозяйство, фермерское землекористування, земельний ділянка, інтенсивність землекористування, структура земельних угоди.

Summary. In the article tendencies are analysed and the estimation of becoming of farms is carried out at the Volyn region. Problems and regional features of forming of farmer landownership and land-tenure are educed, the prospects of their development are certain.

Key words: farm, farmer land-tenure, lot land, intensity of land-tenure, structure of the lands.

УДК 388.43:620.95(477)

Савченко Є.В., здобувач.

Львівський національний аграрний університет

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГІЇ СОНЦЯ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ З ПОЗИЦІЙ ТЕОРІЇ ФІЗИЧНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Сформульовано можливість оцінки використання відновлюваних джерел енергії в аграрному виробництві та кількісної оцінки екологічного ефекту від запобігання емісії вуглекислого газу.

Ключові слова: ефективність використання енергії сонця, аграрне виробництво, емісія вуглекислого газу.